

بررسی نقش اکوتوریسم به عنوان رویکردی نوین در توسعه صنعت گردشگری و بهره‌گیری از آن در طراحی مجموعه های اقامتی - توریستی (نمونه موردی: منطقه 22 تهران)

زینب داودی¹، حسین ذبیحی^{2*}

1- دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران غرب، گروه معماری، تهران، ایران.

2- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، گروه تخصصی شهرسازی و معماری، تهران، ایران.

چکیده

گردشگری به عنوان یکی از بهترین راه‌های پر کردن اوقات فراغت شناخته شده است. یکی از انواع گردشگری، اکوتوریسم است که به عنوان سازگارترین نوع گردشگری مورد توجه قرار گرفته است. منطقه 22 تهران به عنوان قطب گردشگری و تفرجگاهی پایتخت شناخته شده است. لذا مجموعه اقامتی- توریستی در این منطقه با توجه به شرایط اقلیمی و موقعیت استراتژیک شهر تهران، توان بالقوه‌ای برای جذب گردشگران خواهد داشت. این مقاله به روش مطالعات کتابخانه و میدانی که به طریقه توصیفی تحلیلی تهیه شده است تا به رابطه طبیعت و گردشگری و تاثیر آن بر طراحی مجموعه اقامتی- توریستی پی برد.

واژه‌های کلیدی: طبیعت، گردشگری، اکوتوریسم، طراحی مجموعه اقامتی- توریستی، منطقه 22 تهران

1. مقدمه

منشاء بازیابی هویت، ارائه تعریف مشخص از هر واژه است. پدیدار شدن نهضت همزمان با انگیزه حس کنجکاوی و تحقیق در احوال اقوام، آداب و سنن بود چرا که انسان موجودی کنجکاو و جستجوگر با ذاتی نهفته در زیبایی‌های طبیعی است. این امر طبیعی، پدیده مهاجرت موقت یا جهانگردی را در روند زندگی با تغییر و تحول تفکر به وجود می‌آورد زیرا هر پیوند تابعی از فرهنگ، اقتصاد، سیاست، روابط اجتماعی و دگرگونی‌های مختلف خاصی است. طبیعت به عنوان بستری که انسان در آن زندگی می‌کند، دارای ویژگی‌هایی از قبیل هماهنگی، تنوع، هارمونی و به طور کلی از یک معماری غنی برخوردار می‌باشد. جهان معاصر با شتابی غیر قابل تصور به سمت فشردگی هر چه بیشتر فضا- زمان پیش می‌رود که خود نشان از رویکرد سرمایه داری در سطره همه جانبه بر فضاهای جغرافیایی دارد. فضا‌مندی امروز جهان برگرفته از یکسری جریان‌هایی می‌باشد که به شکل‌گیری فضای جریان‌ها در درون فضای جغرافیایی فرصت می‌دهند. فضای جریان‌ها با منطق شبکه‌ای خود با گذار از پوسته محدودیت‌های زمانی و مکانی، بازتولید فضا را در خدمت سرمایه‌داری سازمان‌نایافته قرار می‌دهند [1]. یک گونه از جریان‌ها، جابجایی گردشگران مابین فضاهای جغرافیایی است. فضای جریان گردشگری در برگزیده تجارتي آزاد از ارزش قابل مبادله گردشگری در فضاهای جغرافیایی مختلف به عنوان مقاصد گردشگری می‌باشد. جریان گردشگری در هم تنیدگی با سرمایه-داری سازمان‌نایافته، چرخه عظیمی را از اقتصاد سرمایه‌داری در تمامی فضاهای جغرافیایی شکل داده است.

این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان تجزیه و تحلیل اصول طراحی مجموعه‌های اقامتی- توریستی با رویکرد تاکید بر صنعت اکوتوریسم (نمونه موردی: طراحی مجموعه اقامتی- توریستی در منطقه 22 تهران)، به راهنمایی آقای دکتر حسین ذبیحی که در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب تدوین شده است، می‌باشد.

از انواع گردشگری می‌توان به گردشگری شهری، گردشگری فرهنگی، گردشگری پایدار و گردشگری در طبیعت (طبیعت گردی) اشاره کرد که یکی از الگوهای شکل گرفته در عصر پسامدرن گردشگری در طبیعت یا طبیعت گردی می‌باشد. این الگوی فضایی در برگزیده رویکرد گردشگران به محیط طبیعی با انگیزه‌های متفاوتی می‌باشد که گردشگر سفر به محیط طبیعی یا طبیعت را مدنظر دارد. از این رو گستره فضایی این الگو، محیط طبیعی را در بر می‌گیرد که می‌تواند به عنوان مثال ساحل، جنگل، کوه و نظیر این‌ها باشد. درباره مزایای اکوتوریسم می‌توان گفت که برنامه‌ریزی گردشگری بر مبنای اکوتوریسم شامل پیشرفت‌های اجتماعی و اقتصادی، ایجاد فرصت‌های طلایی برای سرمایه‌گذاران و ایجاد اشتغال مناسب بر مبنای مسئولیت‌پذیری در جوامع مختلف به خصوص کشورهای در حال توسعه می‌باشد [2].

2. اهداف تحقیق

در اهداف تحقیق می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- حفاظت از محیط زیست طبیعی و ارتقا کیفیت و منظر محیطی
- تعیین معیارهای زیست محیطی موثر بر توسعه اکوتوریسم
- ارائه یک الگوی توسعه مطلوب گردشگری در منطقه 22 تهران
- ایجاد بسترهای مناسب برای ارتقا بهره‌وری و پایداری صنعت اکوتوریسم در حوزه گردشگری

3. سوالات تحقیق

سوالات اساسی تحقیق به شرح زیر است:

1) چگونه می‌توان از جاذبه‌های طبیعی موجود در منطقه 22 تهران به طور بهینه در جهت ارتقا صنعت اکوتوریسم بهره برد؟

2) اصول و معیارهای طراحی مجموعه اقامتی - توریستی با رویکرد اکوتوریسم چیست؟

3) راه‌حل مناسب برای پاسخ‌گویی به مسائل زیست محیطی منطقه چیست؟

4. روش تحقیق

روش تحقیق کلی توصیفی تحلیلی می‌باشد که در این تحقیق روش گردآوری اطلاعات هم از طریق میدانی و حضور در فضاهای مختلف و هم ارجاع به منابع کتابخانه ای می‌باشد. ابزارهای مورد استفاده در این تحقیق عبارتند از:

- پرسشنامه: به صورت مجموعه ای از سوالات حول موضوع تحقیق

- مصاحبه: به عنوان راهنمای طرح سوالات و ثبت اطلاعات

- مشاهده: جهت ثبت مشاهدات مربوط به پدیده مورد مطالعه

- فیش‌برداری: تمام یا بخشی از متن مرتبط با موضوع تحقیق به صورت خلاصه یا ترجمه در آن ثبت می‌گردد.

5. مفهوم فراغت

در زبان فارسی غالباً به جای کلمه فراغ یا فراغت لفظ تفریح به کار رفته است که مراد از آن تحصیل خوشی و فرحی می‌باشد اما ناگفته نباید گذاشت که اوقات بیکاری تنها صرف تفریح نمی‌شود.

در یک تقسیم‌بندی کلی، می‌توان ساعات بیداری انسان را به دو بخش کار و فراغت تقسیم کرد. رابطه اوقات کار و فراغت انسان همیشه در نوسان بوده است. به تعادل رساندن این دو- کار و فراغت- همیشه اثرات قابل توجهی را در برداشته، از آن جمله می‌توان رفع خستگی و روحی کار روزانه از طریق پرداختن به اوقات فراغت و در نتیجه به‌دست آوردن روحیه بهتر و در انتها افزایش بازده کار را نام برد.

برای این‌که به نهاد اوقات فراغت بیش‌تر نزدیک شویم و آن را دریابیم لازم است که مجموعه فعالیت‌های انسانی را در بهره‌وری از زندگی از هم تفکیک نماییم.

1) فعالیت‌های شغلی: در جامعه امروزی یک مسأله کاملاً اجباری صرفاً برای امرار معاش

2) اضافه کار: تباین کامل با اوقات فراغت

3) کارهای مربوط به منزل: کلاً خانه‌داری

4) کارهای مربوط به احتیاجات زیستی: بهداشت، تغذیه، خواب

5) فعالیت‌هایی که بر مبنای تعهدات خانوادگی، اجتماعی و یا معنوی است: دید و بازدیدها

6) فعالیت‌های آموزشی: مثل گذراندن یک دوره آموزشی برای ورود به یک محیط کاری و یا آموزشی.

به طور کلی اوقات فراغت احتیاج به یک برنامه مشخص، طرح شده و انتخابی دارد. بیکاری و بیهودگی و کشتن اوقات آزادگی به هیچ وجه جنبه تفریحی نمی‌تواند داشته باشد و با مسأله اوقات فراغت به آن صورتی که ما آن را توجیه می‌کنیم ربطی ندارد. البته این با زمانی که یک فرد تصمیم به انجام ندادن کاری گرفته فرق دارد. این وقتی است که یک فرد حس می‌کند که کار مورد علاقه‌ای برای انجام دادن پس از فراغت از تمام تعهدات خود ندارد و به نحوی آن را سپری می‌کند. استفاده از اوقات فراغت و یا در حقیقت اختلاف بین تفریح و بیکاری بستگی زیادی با اوضاع اقتصادی و اجتماعی یک جامعه و افراد آن دارد. در بسیاری از جوامع کم درآمد توده مردم وقت زیادی را به بیکاری می‌گذرانند که می‌توان آن را تبدیل به اوقات فراغت مفید ساخت [3].

به طور کلی اوقات فراغت را به سه نوع می‌توان گذراند. رفع خستگی، سرگرمی و تفریح و فعالیت‌هایی که رشد و شکفتگی شخصی را یاری می‌کند و موجب ازدیاد معلومات و یا پرورش استعدادهای دیگر فرد می‌شود. این سه مورد مستقیماً به هم

مربوط هستند و در حقیقت در تمام موقعیت‌ها این سه مورد در درجات مختلف برای تمام انسان‌ها وجود دارند یا به دنبال یکدیگر هم‌زیستی دارند و گاه آن‌چنان با هم مخلوط می‌شوند که به زحمت می‌توان آن‌ها را از یکدیگر تشخیص داد. بعضی تعریف فراغت را در دایره استقلال فردی محدود کرده‌اند به این معنی که "فراغت عبارت است از آن‌چه انسان بدون وابستگی فکری با امر زندگی خود و دیگران برای پویایی بهتر در رسیدن به مزایای روحی بیش‌تر برمی‌گزیند". بنابراین با در نظر گرفتن این معنی از فراغت می‌توان اذعان داشت که افراد بسیار نادری می‌توانند از این‌گونه فراغت بهره‌مند شوند. تعریف دیگری نیز از فراغت می‌توان نمود که تا حد زیادی به زندگی امروز نزدیک‌تر است و آن "عملی است که انسان بعد از انجام کارهای روزمره و ضروری انجام می‌دهد". پس بر اثر افزایش رفتاری‌های روزمره، فراغت به معنی واقعی آن تقریباً نادر است. نظم به این معنا است که فعالیت‌ها بر حسب نوع فعالیت تقسیم‌بندی شود و سپس هر چند فعالیت همگون در زمان مخصوص به خود انجام بگیرد و همگونی فعالیت‌های متواتر در مکان‌ها و زمان‌های نزدیک به یکدیگر انجام شود. بنابراین افزایش زمان فراغت به امور زیر بستگی دارد:

- 1) حذف زوائد امور زندگی و اوقات بطالت
- 2) نظم در کلیه امور زندگی
- 3) اقتصاد سالم اجتماعی
- 4) ایجاد نظم اجتماعی بر مبنای اصول جامعه‌شناسی و روانشناسی
- 5) آمادگی روحی افراد
- 6) سرعت بخشیدن به کارهای فردی به نحو متعادل و پرهیز از کاهلی
- 7) ایجاد اماکن گذراندن وقت آزاد

تمام این عوامل در عین حال که سهمی در ایجاد فراغت فردی و اجتماعی دارند به گونه انکارناپذیری به یکدیگر وابسته‌اند و جای تردید نیست که هنگامی فراغت از زندگی حذف می‌شود که فراغت جامعه حذف شده باشد.

6. مفهوم گردشگری

امروزه در جهان با توجه به دیدگاه‌های جدید در مورد گردشگری و تعاریف نهادهای جهانی، پدیده‌ی گردشگری به عنوان بخشی از تمدن معاصر و یک شیوه‌ی جهانی برای تأمین نیازهای معنوی انسان و ارتقاء کیفیت زندگی از طریق همبستگی جوامع و فرهنگ‌های کوچک و بزرگ، محسوب می‌شود. از این دیدگاه گردشگری شامل سه عرصه اصلی محلی، ملی و بین‌المللی است که از هم جدایی ناپذیرند. در واقع در پیوند و همکاری این سه بخش است که اهداف عالی و نهایی گردشگری تحقق پیدا می‌کنند و حتی رونق و نتایج اقتصادی گردشگری نیز به این همکاری وابسته است [4].

گردشگری اگر چه معمولاً به عنوان یک صنعت سودآور و اشتغال‌زا مطرح می‌شود ولی به هیچ وجه یک پدیده‌ی صرفاً اقتصادی نیست. گردشگری در ماهیت خود یک پدیده‌ی پیچیده‌ی اجتماعی است که از ابعاد گوناگون اقتصادی، سیاسی، زیست محیطی، فرهنگی و مدیریتی برخوردار است. در واقع ارزش اقتصادی و سودآوری آن از کیفیت و ارزشهای اجتماعی و فراغتی آن منشأ می‌گیرد. از این رو فعالیت گردشگری وقتی از نظر اقتصادی مفید و سودآور خواهد بود که از نظر اجتماعی و فرهنگی ارزش آفرین باشد. برای روشن شدن مفهوم فراغت باید کارکردهای آن را دانست که عبارتند از:

- 1) فرصت بیرون کردن خستگی کار روزانه
- 2) گشایش دنیایی تازه برای فرار از خستگی و تکرارها
- 3) امکان پشت سر گذاشتن کارهای تکراری و قراردادی و پاگذاردن به حوزه‌ای فراتر از خویش

7. مفهوم اکوتوریسم و توسعه گردشگری

برای اکوتوریسم تعاریف متعددی ارائه شده است که در اینجا به چند مورد اشاره می شود:

- اکوتوریسم در لغت به معنای "گردشگری در طبیعت" می باشد.

- مشاهده سرزمین، جانوران و گیاهان دست نخورده در آن.

- سفر به طبیعت به نحوی که در عین محافظت از اکوسیستم به شأن جوامع محلی نیز احترام گذارده شود. در این تعریف علاوه بر منابع طبیعی، به ارزش های مردم محلی نیز توجه شده است و ضرورت ایجاد توازن بین منابع طبیعی، توریسم و جامعه محلی مورد توجه قرار گرفته است.

- لا کوزین، اکوتوریسم را چنین تعریف کرده است: "مسافرت به نواحی طبیعی تقریباً دست نخورده با هدف یادگیری، تحسین و استفاده از مناظر طبیعی حیات وحش و همچنین نموده های فرهنگی و حال مردم بومی" [5]. به اعتقاد گودوین، گردشگری مبتنی بر طبیعت، همه انواع گردشگری متمرکز گردشگری با انگیزه های هیجان طلبی و گردشگری با پیامد خفیف را که در آنها انگیزه اصلی، بهره برداری از طبیعت وحشی و دست نخورده همراه با گونه ها و زیستگاه های جانوری، سیمای طبیعی و رودخانه های جذاب و تماشایی است را شامل می شود. با استفاده از تعاریف مزبور، اکوتوریسم را چنین تعریف می کنیم: سفر به نواحی طبیعی تقریباً دست نخورده به منظور مطالعه و کسب لذت و احترام به نظام ارزش ها، مردم محلی توأم باشد و به محافظت از نواحی مزبور کمک کند.

واژه اکوتوریسم برای اولین بار در سال 1983 توسط هکتور لاکسون در تشریح سفر به مناطق بکر با هدف طبیعت گردی و با تأکید بر جنبه های آموزش این گردش به کار رفت. اکوتوریسم یک مسافرت و دیدار زیست محیطی مسئولانه به مناطق نسبتاً دست نخورده بوده و هدف آن لذت بردن و استفاده از طبیعت (وهر پدیده فرهنگی همراه آن چه در گذشته و چه در حال) است که باعث تقویت حفاظت منابع می شود. امروزه جهت رسیدن به توسعه پایدار در صنعت گردشگری نیاز و آفری به برنامه ریزی های بنیادین برای توسعه و مدیریت صنعت گردشگری احساس می شود. یکی از اهداف مهم در سیاست گذاری برای توسعه پایدار، نگرش به محیط زیست و تلاش برای حفظ آن می باشد. بنابراین اکوتوریسم رابطه مستقیمی با اصول حاکم بر گردشگری بر مبنای توسعه پایدار به خصوص در مبحث حفاظت محیط زیست دارد، به گونه ای که اکوتوریسم را می توان بخشی از توریسم دانست که می توان اصول پایداری را در تمامی بخش های آن بر مبنای مسئولیت پذیری ایجاد نمود که در نهایت، توریسم مسئولیت پذیر با هدف احیا و نگهداری منابع به گونه ای که موجب تخریب آن برای نسل های آینده نباشد، منجر به توریسم پایدار خواهد شد. بنابراین، درباره مزایای اکوتوریسم می توان گفت که برنامه ریزی گردشگری بر مبنای اکوتوریسم شامل پیشرفت های اجتماعی و اقتصادی، ایجاد فرصت های طلایی برای سرمایه گذاران و ایجاد اشتغال مناسب بر مبنای مسئولیت پذیری در جوامع مختلف به خصوص کشورهای در حال توسعه می باشد [2].

جاذبه های طبیعی و اقلیم های متفاوت جغرافیایی به همراه میراث های تمدن بشری و تنوع قومی و نژادی دستمایه های گران قیمتی را در حوزه اقتصاد برای انسان ها به ارمغان آورده است که بهره برداری از آن مستلزم فراهم نمودن شرایط مختلفی است که در کل بستگی به ثبات در بخش گردشگری دارند. وجود پتانسیل های عظیم تاریخی و حتی طبیعی در ایران، کشور ما را به یکی از جذاب ترین مناطق گردشگری دنیا بدل نموده است، ولی با توجه به مشکلات موجود نظیر پندارهای غلط برخی از گردشگران خارجی درباره ایران، برخی مشکلات دست و پاگیر اداری در مسیر ورود گردشگر و... باعث گردیده است تا از یک سو این مشکلات بر کمیت و کیفیت صنعت گردشگری تاثیر سوء داشته باشد و از سوی دیگر صنعت گردشگری در کشور آن طور که شایسته است جدی تلقی نگردد. بهتر است پیشرفت در این زمینه، به ویژه در بخش منابع طبیعی صنعت گردشگری ایران به شیوه ای منسجم، کنترل شده و پایدار بر مبنای برنامه ریزی موثر، توسعه یافته اداره گردد. به این ترتیب توریسم منافع قابل ملاحظه اقتصادی را بدون ایجاد مشکلات جدی اجتماعی و زیست محیطی برای ایران در پی خواهد داشت و علاوه بر این، منافع توریسم برای استفاده آتی حفظ می گردد [6].

1. مسئولیت در حفظ تنوع زیستی
2. مشارکت در تأمین پیشرفت جوامع محلی
3. تقویت ویژگی‌های خرده فرهنگ‌ها
4. فراهم‌آوری فرصت آموزش و یادگیری
5. تقویت اشتغال زایی
6. التزام به مصرف کم‌تر منابع تجدید ناپذیر
7. تقویت مشارکت عمومی

11. اهداف اکوتوریسم

صنعت اکوتوریسم در جهان امروز اهداف روشنی را تعقیب می‌کند. در ایران نیز طی سال‌های اخیر رویکردی مثبت نسبت به این مسأله دیده می‌شود. این رویکرد مبتنی بر اهداف و گزینه‌هایی به شرح زیر است:

- ❖ حفظ و نگهداری چشم اندازهای طبیعی به عنوان مهمترین سرمایه ملی در توسعه صنعت جهانگردی
- ❖ تدوین برنامه جامع اکوتوریستی به منظور بهره‌برداری پایدار از قطب‌های مورد نظر
- ❖ شناسایی و معرفی جاذبه‌های اکوتوریستی ایران به جهانیان
- ❖ بهره‌برداری اقتصادی از این سرمایه ملی، با راه‌اندازی تورهای اکوتوریستی و با تأکید بر راهکارهای طرح جامع گردشگری
- ❖ تعریف بازارها و جاذبه‌های جدید به منظور توسعه و گسترش عملیات بازاریابی در مسیر افزایش سهم ایران از بازار توریسم بین‌المللی
- ❖ تربیت، آموزش و ارتقای فرهنگی شهروندان ایرانی به منظور حفاظت مؤثر از محیط‌زیست و چگونگی بهره‌وری پایدار از آن
- ❖ جذب مشارکت و سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی از طریق ارائه فرصت‌های سرمایه‌گذاری در بخش اکوتوریسم
- ❖ افزایش اشتغال و درآمد ارزی کشور
- ❖ ایجاد هماهنگی بین برنامه‌های اجرایی سازمان ایرانگردی و جهانگردی با سازمان بین‌المللی توریسم به منظور برخورداری از حمایت‌های مادی و معنوی این سازمان در دیگر مجامع بین‌المللی [7].

12. ضرورت طرح‌های گردشگری و نتایج آن

با توجه به رشد سریع شهرنشینی در ایران و حاد شدن مشکلات زیست محیطی، اجتماعی و روانی شهروندان موضوع برنامه-ریزی و طراحی برای گذراندن اوقات فراغت و توسعه فضاهای تفریحی و گردشگری به یک ضرورت اجتماعی و مدیریتی تبدیل شده است. با در نظر گرفتن مفهوم وسیع گردشگری و اهداف اجتماعی آن می‌توان دلایل توسعه گردشگری را به صورت زیر خلاصه کرد:

- 1) نیاز شدید جوامع ملی و محلی به امکانات گردشگری
- 2) ضرورت توسعه گردشگری داخلی به عنوان یکی از محورهای توسعه رفاه و عدالت اجتماعی
- 3) لزوم توسعه گردشگری داخلی به عنوان پایه و بستری برای توسعه گردشگری خارجی
- 4) نقش گردشگری داخلی در ایجاد زیرساخت‌های لازم برای جلب مشارکت بخش خصوصی و مردمی
- 5) نقش گردشگری داخلی در ترویج و تقویت فرهنگ گردشگری ملی
- 6) نقش گردشگری داخلی در جلوگیری از خروج ارز از کشور

تهیه طرح‌های گردشگری در مقیاس شهری و منطقه‌ای رویکرد واقع بینانه‌ای است که می‌تواند اثرات مطلوبی برای جامعه داشته باشد. نتایج طرح‌های راهبردی گردشگری در چند زمینه زیر قابل پیش‌بینی است:

- توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست و ایمن‌سازی پهنه‌های آسیب‌پذیر
- توسعه اقتصادی و افزایش اشتغال
- تأمین نیازهای تفریحی و رفاهی مردم بومی
- ایجاد زیرساخت‌های لازم برای توسعه گردشگری ملی و بین‌المللی

13. گردشگری و طراحی مجموعه اقامتی - توریستی

محیط‌های انسان ساخت از دو جنبه در نظام فعالیت‌های گردشگری اهمیت دارد، از یک سو به لحاظ تمرکز جمعیت در آنها، مبدأ فعالیت‌های گردشگری به شمار می‌روند. از سوی دیگر، به سبب وجود امکانات معیشتی و رفاهی و فعالیت‌های اقتصادی، بازرگانی، صنعتی، فرهنگی، ارتباطی، فراغتی و داشتن آثار باستانی در منابع تاریخی، مقصد فعالیت‌های گردشگری شمرده می‌شوند. گردشگری نیاز طبیعی، روحی، روانی و اجتماعی انسان می‌باشد و زمانی معنای واقعی خود را خواهد یافت که علاوه بر تسهیل شرایط انجام آن، در فضای مطلوب و مطبوع نیز اتفاق بیافتد، که اقامت گزیدن در آن اتفاق می‌افتد از اهمیت بسیار برخوردار می‌باشد. به این منظور طراحی بهینه مجموعه‌های اقامتی - توریستی باید به استفاده‌کنندگان امکان تازه‌کردن نفس را بدهد و عرضه‌کننده تجدید قوا و بازسازی جسمانی و روحی باشد. فضای اقامتی و جو آن از سوی دیگر یکی از فضاهای مبین سیاست اجتماعی، فرهنگی و فراغتی خواهد بود. پس فضای اقامتی یا آنچه در این مکان و فضا می‌گذرد باید امکان تجربه فردی خاطره‌انگیز با زمینه‌ساز اتفاقات و برخوردهای مناسب خواه انسانی، روانی، اجتماعی، فرهنگی و... را میسر نماید.

این مطلوب مقدور نمی‌گردد مگر با انتخاب روش‌های مناسبی برای طراحی و تعیین اهداف کلان و خردی که در طراحی اثر باید پایه‌ریزی شده و با ابزار مناسب برای تحقق آن گام برداشت. روش‌های مختلفی برای طراحی هر اثر معماری در دهه‌های گذشته استفاده شده و پاسخ‌هایی به دست آمده است. بیشتر مدل‌های فرآیند طراحی از تجربه افراد یا از مدل‌های فرآیند تصمیم‌گیری رشته‌های دیگر گرفته شده‌اند. طراحی کوششی برای ابداع راه‌حل‌ها قبل از اجرای آنهاست. در بیشتر موارد، طراحی فرآیندی تحلیل به حساب می‌آید، در حالی که به تجزیه و تحلیل، ارزیابی و گزینش نیز نیاز دارد. مرحله‌ی طراحی مرحله‌ای است که در آن راه‌حل‌های بالقوه طراحی که در مرحله شناخت در نظر گرفته شده‌اند، ابداع می‌شوند.

14. ارائه راهبردهای طراحی معماری

(1) آسایش:

- فراهم بودن شرایط آسایش اقلیمی؛ شامل: بهره‌گیری مناسب از تابش آفتاب و وزش باد، تعدیل رطوبت هوا
- راحتی انسان در مواجهه با عوارض طبیعی؛ شامل: تنظیم شیب با توجه به توان انسان، استقرار فضاها متناسب با شیب
- سهولت دسترسی به امکانات شخصی و جمعی؛ شامل: دسترسی آسان به امکانات جمعی، دسترسی آسان به خودروها
- عدم وجود عوامل مخل در جریان رفتارهای انسانی؛ شامل: عدم وجود مسیرهای تعریف نشده در کف، پیوستگی حرکت پیاده
- راحت بودن گردشگران به هنگام حرکت و توقف در مجموعه؛ شامل: امکانات لازم جهت آسایش در حال توقف و حرکت

(2) آرامش:

- کم بودن سر و صدا؛ شامل: کاستن از سر و صدا خودروها، کنترل سر و صدای فعالیت‌ها
- کم بودن ازدحام؛ شامل: کاهش ازدحام خودروهای در حال حرکت و توقف، عدم تجمع زیاد افراد
- کم بودن اتفاقات غیر مترقبه کالبدی؛ شامل: قابل پیش‌بینی بودن کالبد مجموعه، محدود بودن هیجانات کالبدی
- برخورداری از سلسله مراتب؛ شامل: مشخص بودن حریم‌ها، تناسب کالبدها و فعالیت‌ها
- حضور طبیعت در مجموعه؛ شامل: برقراری ارتباط با طبیعت در مقیاس خرد و کلان

3) امنیت:

- تقویت احساس تعلق به مجموعه؛ شامل: وجود همبستگی میان گردشگران، حفظ و تقویت عوامل خاطره‌انگیز
- نظارت گردشگران به عرصه‌های مختلف مجموعه؛ شامل: افزایش حضور گردشگران در عرصه‌های عمومی مجموعه
- کنترل رفتارهای مخل امنیت؛ شامل: از بین بردن بستر رفتارهای مجرمانه
- احساس امنیت گردشگران در شب؛ شامل: وجود فعالیت در شب، نورپردازی و تأمین روشنایی مجموعه در شب
- فراهم نمودن شرایط ایمنی؛ شامل تأمین ایمنی در محیط مجموعه

4) خوانایی:

- امکان راهیابی؛ شامل: امکان تشخیص جهت، امکان موقعیت‌سنجی
- وجود نظم آشکار و پنهان؛ شامل: برخورداری از سلسله مراتب قابل درک، برقراری نسبت قابل درک میان نقش و زمینه
- برخورداری از وضوح کالبدی؛ شامل: وجود قانونمندی در فرم و استقرار فضاها، بهره‌گیری از توالی
- قابل پیش‌بینی بودن فعالیت‌ها؛ شامل: امکان حدس زدن فعالیت‌ها با توجه به بستر کالبدی

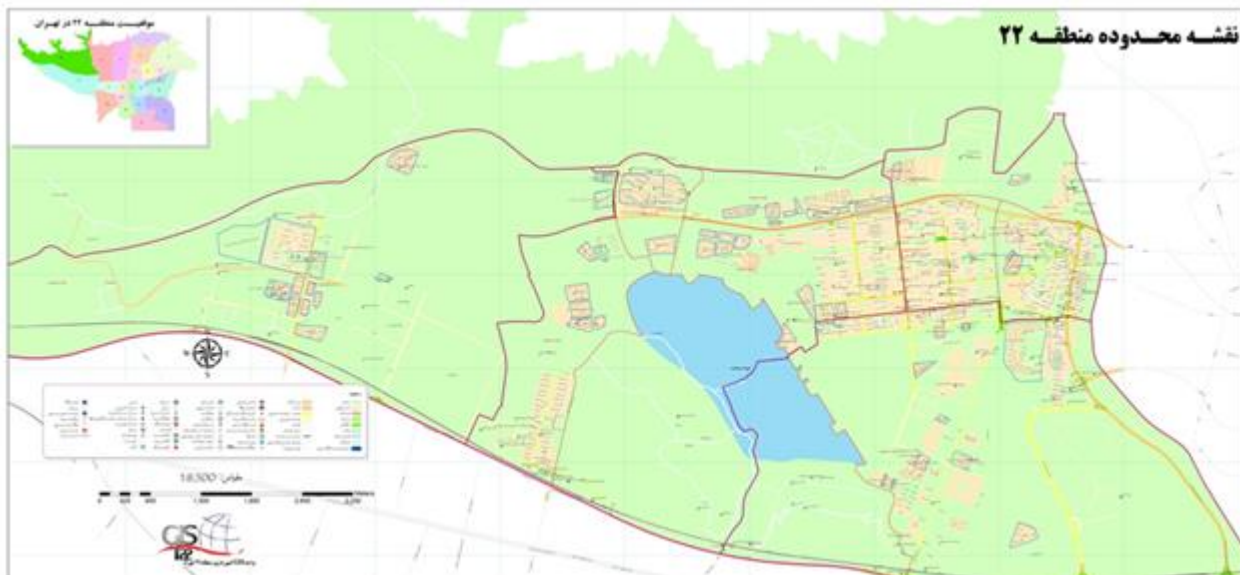
15. مهم‌ترین عوامل توسعه گردشگری در شهر تهران

اما چه عواملی سبب می‌شود شهر واجد خصوصیات لازم برای پذیرش گردشگر شود؛ همان‌گونه که بیان شد گردشگری شهری بخشی از گذران فراغت شهروندان است که موجب ارضای نیازهای فراغتی مستمر آنان در فضاهای باز درون شهر و محیط پیرامون شهر می‌شود. گردشگری شهری بخش جدایی‌ناپذیر از زیرساخت‌های خدمات شهری مورد نیاز شهروندان دائم و غیردائم شهری را تشکیل می‌دهد و بر این اساس، در حیطه‌ی وظایف برنامه‌ریزی و مدیریت شهری واقع می‌شود.

کاهش هویت فضایی و اجتماعی در شهرها و آلودگی شدید محیط زیست و مانند آن، تأمین نیازهای اجتماعی و فرهنگی و روانی شهروندان را به سختی می‌سازد. این امر خود گسترش احساس تنهایی، تنش روانی، شهرگریزی، شهرستیزی و آسیب‌های اجتماعی را باعث می‌شود. در این میان موضوع چگونگی گذران اوقات فراغت، تأمین امکانات و تسهیلات گردش و تفریح و ساماندهی فضای آن، محوری اصلی در برنامه‌ریزی شهری، طراحی محیط شهری و مدیریت شهری است.

16. معرفی منطقه 22 تهران

منطقه 22 با وسعتی حدود 6 هزار هکتار به همراه ویژگی‌هایی نظیر ظرفیت جمعیت‌پذیری 560 هزار نفر و رونق اقتصاد شهری با ایجاد 90000 فرصت شغلی در افق 1400 را می‌توان منطقه‌ای نامید که در مسیر توسعه گام نهاده است و به سرعت مراحل آن را طی می‌کند. منطقه به دلیل داشتن کاربری‌های گردشگری و گذران اوقات فراغت که در مقیاس فرامنطقه‌ای و یا

حتی ملی عمل می‌کنند، به عنوان "قطب تفریحی، گردشگری پایتخت" نام گرفته است. تأکید مدیریت شهری منطقه به رعایت استانداردها، ابعاد کیفی محیط زیست شهری و دیگر شاخص‌های توسعه پایدار بوده است.

شکل 1: نقشه محدوده منطقه 22 تهران

17. ویژگی‌های خاص و منحصر به فرد منطقه 22

- موقعیت جغرافیایی و اقلیمی ویژه
- استقرار سازمان‌ها و مراکز نظامی - انتظامی در منطقه
- تنوع توپوگرافیک موجود منطقه
- قرار گرفتن پارک چیتگر، استادیوم آزادی، دریاچه مصنوعی، پروژه آبشار مصنوعی،...
- موقعیت نیمه مستقل منطقه میان تهران و کرج

18. چشم‌انداز توسعه منطقه 22: (برگرفته از طرح تفصیلی منطقه 22)

- بازنگری در طرح جهت دادن به تفکر تمرکزگرایی در تهران با تأکید بر پتانسیل‌های منطقه 22
- تبدیل منطقه به حوزه نیمه مستقل از کرج به تهران
- توسعه کاربری‌های فرامنطقه‌ای و جاذب توریستی
- سیاست‌های جذب سرمایه
- هویت بخشی محلی - منطقه‌ای در عین تکوین عناصر هویتی ایرانی - اسلامی
- کاهش طرح‌هایی اشتغال بنا در عین افزایش پهنه‌های مسکونی - گردشگری

19. جاذبه‌های منطقه 22 تهران

منطقه ۲۲ شهرداری تهران جدیدترین منطقه شهری تهران است که در شمال غرب تهران واقع شده است. طرح تفصیلی مصوب شهر تهران، این منطقه را به عنوان قطب گردشگری، تفرجگاهی و خدمات این منطقه دارای جاذبه‌های گردشگری زیادی مشتمل بر دریاچه شهدای خلیج فارس، آبشار تهران، پارک جنگلی چیتگر، رودخانه کن، پارک جنگلی لتمان کن، آبشار طبیعی سنگان، بوستان جوانمردان ایران، باغ موزه گیاه شناسی و پارک جنگلی خرگوش دره و... می‌باشد که دارای جذابیت‌های ویژه‌ای برای گردشگران داخلی و خارجی دارد. همچنین این منطقه در جبهه شمالی به رشته کوه‌های البرز منتهی می‌شود که وجود این ارتفاعات علاوه بر ایجاد چشم اندازی زیبا، سبب تعدیل آب و هوای منطقه نیز می‌شود. بنابراین، این منطقه

با توجه به پتانسیل‌های منظر طبیعی، می‌تواند جایگاه خود را در جذب سرمایه‌گذاری‌ها در صنعت توریسم فراهم کند.

شکل 2: دریاچه شهدای خلیج فارس

از دیگر ویژگی‌های منطقه 22 تهران، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- منطقه‌ای برخوردار از الگوهای نوین توسعه پایدار شهری با کیفیت مناسب زندگی
- منطقه‌ای دانش محور و برخوردار از فناوری‌های نوین روز
- منطقه‌ای برخوردار از عرصه‌های باز، وسیع و عناصر شاخص محیط زیست طبیعی و بهره مند از جاذبه‌های گردشگری
- منطقه‌ای برخوردار از عملکردهای متنوع در مقیاس‌های منطقه‌ای، فرا منطقه‌ای، ملی و فراملی، توانمند و دارای پتانسیل بالا برای رفع و تقویت کمبودهای فضائی شهر تهران
- عبور بزرگترین شریان‌های ارتباطی کلان‌شهر تهران از منطقه 22 شامل اتوبان‌های همت، رسالت، آزادگان و تهران-کرج

شکل 3: آبشار تهران واقع در منطقه 22 تهران

- منطقه‌ای پررونق از نظر فعالیت‌های اقتصادی و بهره‌مند از پهنه‌های خدماتی، اداری و گردشگری پاسخگو در مقیاس شهر تهران
- منطقه‌ای مهاجرپذیر با دارا بودن شرایط زندگی مناسب
- منطقه‌ای موفق در اخذ استاندارد بین‌المللی محیط زیست (ایزو 14001)، کیفیت (ایزو 9001) و مدیریت یکپارچه (IMS)
- اولین منطقه پیوسته به جامعه جهانی ایمن
- منطقه‌ای به دور از ترافیک و آلودگی‌های صوتی

شکل 4: باغ موزه گیاه‌شناسی

20. پیشنهادات کاربردی جهت بکارگیری اکوتوریسم

در زیر روشی نمونه برای توسعه گردشگری پایدار به وسیله اکوتوریسم ارائه شده است:

- 1) یافتن و برجسته کردن نقاط مثبت فیزیکی و فرهنگی هر نقطه بالفعل یا بالقوه در منطقه که توانایی جذب اکوتوریست را داراست.
- 2) شناساندن نوع گردشگری اکوتوریسم به تمامی مخاطبان بالفعل و بالقوه
- 3) آموزش عمومی ساکنین محلی در برخورد با اکوتوریست‌ها
- 4) انتخاب افراد راهنمایی دائمی از میان بومیان منطقه
- 5) ایجاد تورهای طبیعت‌گردی که به طور سیستماتیک ارائه دهنده خدمات اکوتوریسم باشند.

21. نتیجه‌گیری

با بررسی‌هایی که در این مقاله صورت گرفته، مشخص شد که منطقه 22 تهران با توجه به پتانسیل‌های طبیعی که داراست، مناسب برای منطقه گردشگری است. همچنین با هدف دستیابی به توسعه گردشگری و پایداری در این صنعت نوپا در کنار راهبردهای زیر، ضروری است که به یکپارچه‌سازی توریسم با اکوتوریسم تأکید کرد، یعنی ایجاد زمینه‌های آگاهی بیشتر گردشگران از موضوعات زیست محیطی و کاهش اثرات مخرب آن بر طبیعت و توجه به ظرفیت‌های اکولوژیکی در این منطقه بسیار لازم است، که نیازمند نظارت کافی در زمینه مدیریت آن می‌باشد و بی‌توجهی به آن، موجب اثرات نامطلوب در آن می‌شود.

مراجع

1. رزلند، مارک (1377). آرمان شهر امروز: پیوند شهر و طبیعت. ترجمه: مهناز معیری، مجله معماری و شهرسازی.
2. مکنون، رضا (1998). تحقیقات و توسعه پایدار، مجله رهیافت، شماره 17.
3. میرسعیدی، لیلا (1390). مفاهیم، تعاریف و مولفه‌های پایداری در معماری و ساختمان، دومین همایش معماری پایدار، همدان، آموزشکده فنی و حرفه ای سما همدان.
4. مرتضوی، شهرناز (1376). روانشناسی محیط، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
5. اعتضادی، لادن (1381). معماری و شهرسازی در قرن بیستم، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
6. دیناری، احمد (1384). گردشگری شهری در ایران و جهان، مشهد: انتشارات واژگان خرد.
7. قره‌نژاد، حسن (1384). اقتصاد و سیاست‌گذاری توریسم، تهران: انتشارات مانی.